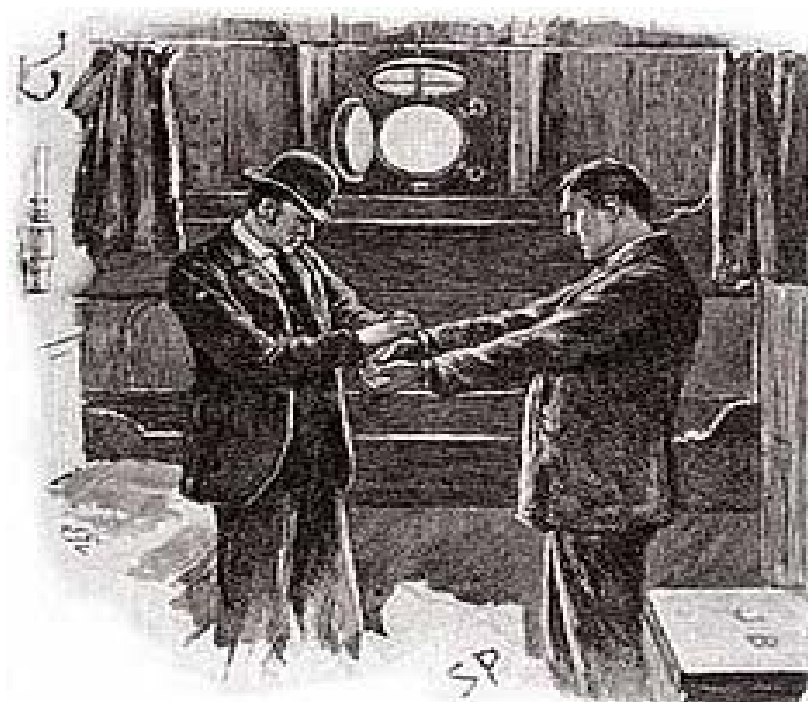

POLITIHISTORISK FORENING PRÆSENTERER

Politiet i populærkulturen

Af Gunhild Agger
2018

Forsideillustration: Inspektør G. Lestrade, den fiktive opdager fra Scotland Yard, som optræder i flere af Conan Doyles fortællinger om Sherlock Holmes. Fra The Strand Magazine, januar 1893.

Artiklen bygger på et foredrag i Politihistorisk Forening d. 27.2.2018
Forfatteren, Gunhild Agger, er professor emerita i mediehistorie på Aalborg Universitet.

Indledning

Hvordan er politiet blevet fremstillet i populærkulturen gennem tiden? Det enkle svar er: meget forskelligt! Fra de første kriminalromaner til de seneste tv-krimier er der sket en kolossal udvikling. Til at begynde med var privatdetektiven overlegen i forhold til politiet – tænk bare på Sherlock Holmes, der altid var foran Scotland Yards inspector G. Lestrade. Det ændrede sig med de populære politiserier i fjernsynet, og derfor vil jeg især stille skarpt på tv-fiktion – først og fremmest den danske. Bestemte typer er genkommende over tid, fx den kloge, lovmedholdelige, der ofte sættes over for den intuitive eller autonome betjent, Dirty Harry-typen.

Men billedet er langt mere nuanceret. Den individuelle betjent ses ofte i forhold til hele holdet, og kvinder har fået en langt mere fremtrædende placering end tidligere. Begge dele demonstreres i *Rejseholdet* og er blevet fulgt op af udviklingen siden. Fremstillingen af politiet er især, men ikke udelukkende, knyttet til kriminalpolitiet, dvs. efterforskeren i litteratur, film og tv-serier. Ordenspolitiet indgår på en mindre opsigtsvækkende måde også i kriminallitteratur, men indtager dog også hovedscenen i flere politiserier i fjernsynet. I det hele taget spiller genrer en stor rolle for, hvordan politiet fremstilles.

Betyder mediernes fremstilling så noget for opfattelsen af politiet? Selv om de fleste godt kan skelne mellem virkelighed og fiktion, er der dog dokumentation for, at mediernes billeder ikke er uvæsentlige. For den, der vil vide mere om det, kan jeg henvise til mine bøger, hvorfra jeg har hentet formuleringer og synspunkter.¹

¹ Det drejer sig om *Dansk tv-drama*, Samfundslitteratur 2005, hvori der er et kapitel om tv-krimien (se <http://samfundslitteratur.dk/bog/dansk-tv-drama>), og *Mord til tiden – forbrydelse, historie og*

Begyndelsen: Blicher, Doyle og Rosenkrantz

Den første kriminalnovelle i Danmark, *Præsten i Vejlbjerg* (1829), blev skrevet af Steen Steensen Blicher. Blicher har selv givet den undertitlen ”*En Criminalhistorie*”, og den er i dagbogsform. Det er den nytiltrådte herredsfoged Erik Sørensen, der beretter i et øjebliksbillede omkring tidspunktet for mordet, suppleret af præsten i Aalsøe 21 år senere. Men hvad er en herredsfoged? Ifølge *Den Store Danske Encyklopædi* er det

”siden 1300-t. kongens repræsentant på herredstinget. Indtil enevældens indførelse i 1660-61 blev herredsfogeden beskikket af lensmanden, hvorefter han udnævntes af kongen; efter 1848 udpegedes han af Justitsministeriet. [...] i løbet af 1700-t. blev det ved en række forordninger pålagt herredsfogeden at varetage forskellige politimæssige opgaver, således at han tillige var politimester og dermed underøvrighed på landet. Herredsfogedens stilling som underdommer og lokal øvrighed blev opretholdt indtil Retsplejelovens ikrafttræden i 1919, der ophævede herredsfogedembedet og fordelte herredsfogedens hidtidige opgaver mellem underrettsdommeren og politimesteren.”

Herredsfogeden er altså datidens politimyndighed. I Blichers novelle efterforsker herredsfogeden mordet på en karl, Niels Bruus, i tjeneste hos præsten Søren Quist, der nemt bliver vred. Søren Quist tilstår og henrettes for mordet. Siden viser det sig, det slet ikke er ham, der har begået det, men da han erkender sin opfarende natur, tror han selv på, at han er morder. Fortællingen handler med andre ord om et justitsmord – med fokus på skæbne og psykologi, men indirekte også på utilstrækkelige efterforskningsmetoder.

Novellen er gribende – og blev dels en litterær klassiker, dels blev den filmatiseret flere gange: i 1922 med August Blom som instruktør; i 1931 med Georg Schnéevoigt som instruktør, Peter Malberg i rollen som Søren Quist og Eyvind

populærkultur, Aalborg Universitetsforlag 2013, se <https://aauforlag.dk/Shop/medier-og-informatik/mord-til-tiden.aspx>

Johan-Svendsen i rollen som herredsfoged. Denne version har en særlig plads i filmhistorien som den første dansksprogede talefilm. Palle Kjærulff-Schmidt stod i 1960 for en ny version i fjernsynet med manuskript af Klaus Rifbjerg. I 1972 fulgte atter en version, instrueret af Claus Ørsted, så den gamle historie om et justitsmord og dets konsekvenser har virkelig haft appel.

Præsten i Vejlbye, filmatisering 1931.

I Danmark begyndte den egentlige kriminallitteratur som genre og dermed fremstillingen af politiet i populærkulturen med forfatteren Palle Rosenkrantz (1867-1941). Han var inspireret af Conan Doyle og hans Sherlock Holmes-figur. *Sherlock Holmes' Opdagelser* udkom i 8 bind på Jydsk Forlags-Forretning 1893-1898, i 9 bind på Det Jydske forlag 1902, og i hefteform på Gyldendal 1904 og i 9 bind i bogform 1905-1907.²

Dermed blev også følgende ingredienser introduceret, der siden blev gennemgående i kriminallitteratur og på film:

1. Den geniale privatdetektiv (Sherlock Holmes), der ved hjælp af sin lysende intelligens og evne til at opfatte spor kan opklare forbrydelser af enhver karakter.
2. Makkerparret: detektiven sættes sammen med en mindre intelligent makker, der kan fungere som formidler og identifikationsfigur for læseren

Palle Rosenkrantz stammede fra en godsejerfamilie, han var af uddannelse jurist, og han startede som herredsfoged og fik hurtigt nogle erfaringer med retssystemet, også fordi han selv blev anklaget for underslæb (han levede over evne!)

Palle Rosenkrantz 1867-1941.

² Se Palle Schantz Lauridsen: *Sherlock Holmes i Danmark*, 2015).

Palle Rosenkrantz foretrak derefter at ernære sig som professionel forfatter, og i den forbindelse var kriminalromanen oplagt – foruden den historiske roman.

Den første egentlige kriminalroman i Danmark regnes for at være *Mordet i Vestermarie* (1902), der kombinerer krimi og historie. Hurtigt efterfulgtes den af *Hvad skovsøen gemte* (1903), der foruden som bog også blev offentliggjort som føljeton i *Politiken*. *Det tredje skud* (1903) udkom samme år. I 1906 udkom *Amtsdommer Sterner* og *Amys kat*, i 1907 *Barberkniven*. Disse seks romaner udgør den første grundstamme i realistisk dansk kriminallitteratur. Eigil Holst fra Københavns Opdagelsespoliti, lanceret i *Hvad skovsøen gemte*, blev ikke en fast gennemgående opdagertype fra roman til roman. Men han dukkede senere op igen i de noveller, Rosenkrantz skrev efter Conan Doyles mønster, og på den baggrund kan man tegne et portræt af ham.

Portræt af Eigil Holst, Københavns Opdagelsespoliti, som moderne efterforsker

- 26 år, ”smuk”, ”opvakt”, ”veldisciplineret”, enlig
- Ubemidlet (vil selv ”arbejde sig op”) og uafhængig (begge forældre døde)
- Arbejdsom og dedikeret til efterforskning
- Samfundsmæssigt velorienteret: kender både toppen og bunden af samfundet, kan omgås alle samfundslag
- Kan håndtere den nyhedshungrende presse
- Fysisk veltrænet som tidligere sekondløjtnant
- Cykler og kobler af i naturen
- Sprogligt skolet (kan engelsk, tysk, svensk) og internationalt orienteret (forbrydelser er grænseoverskridende)
- Metode: iagttagelse og deduktion
- Privatlivet inddrages: Eigil Holst gifter sig til slut med Ulla. Vi følger ham efter, at han og Ulla har fået en dreng, Arvid (der spiller en rolle i *Mekaniken*)
- Eigil Holst: oplæg til seriefigur som Sherlock Holmes, optræder som gennemgående figur i noveller

Træk, der går igen i senere fremstillinger af efterforskere, er følgende:

- Uafhængig
- Arbejdsom og dedikeret
- Samfundsmæssigt velorienteret, kan bevæge sig i alle lag

- Bruger videnskabelige metoder, tænker rationelt men har også intuition
- Privatlivet inddrages i fiktionen: først som traditionelle kønsroller, senere kommer de i opbrud.

Som en krølle på halen vil jeg nævne, at en af Rosenkrantz' noveller, ”*Ganske fornuftigt gjort*” (1908), i 1978 var grundlag for en tv-film med John Thaw (den senere inspector Morse) i hovedrollen som Eigil Holst. Serietitlen var ”*The Rivals of Sherlock Holmes*”. Både de stadige filmatiseringer af Sherlock Holmes og de mange moderniseringer viser den fortsatte appel.³

Det er ikke vanskeligt at forklare kriminallitteraturens og senere kriminalfilm og tv-krimiers attraktion og dermed betydning for populærkulturen. At være offer for en forbrydelse i det virkelige liv er naturligvis ikke særlig attraktivt. Men forbrydelse som fænomen er spændende, fordi det repræsenterer en *grænseoverskridelse*, og grænseoverskridelser udgør altid en udfordring, følelsesmæssigt som intellektuelt. De bevirker, at det private liv med alle dets hemmeligheder pludselig træder ind i offentlighedens søgelys. Det rører os – og det rejser en række interessante spørgsmål af etisk, social, psykologisk og juridisk art. Spørgsmålene angiver lige så mange synsvinkler på forbrydelsen:

1. Den *etiske* synsvinkel handler om, at forbrydelsen sætter spørgsmålstejn ved hele det fundament, vi lever på, ved at overskride normerne. Forholdet mellem individ og kollektiv er her til debat, ofte bygget ind i dilemmaet mellem en uacceptabel grad af individuel frigørelse og en ligeledes uacceptabel grad af kollektiv undertrykkelse.
2. Den *sociale* synsvinkel betoner, at der altid er noget særligt i miljø og omgivelser, der spiller afgørende ind, og som udfordrer vores opfattelse af vekselvirkningen mellem individ og samfund.
3. Den *psykologiske* synsvinkel er vigtig, fordi karakteren og dens psykologi danner fokus for fremstillingen både for forbryderen og for opdageren.
4. Den *juridiske* synsvinkel kommer ind, fordi forbrydelse altid vil rejse et spørgsmål om, hvilke konsekvenser handlinger har og skal have i et

³ Se <https://archivetvmusings.wordpress.com/2015/09/19/the-rivals-of-shelock-holmes-the-sensible-action-of-lieutenant-holst/>

retssamfund. Genren er derfor velegnet til at afsøge, hvordan det ligger med retsbevidstheden og give et signalement af centrale samfundsproblemer i den moralske fortællings form.

Derudover er det elementært spændende at følge *opklaringsprocessen*. Hvilke spørgsmål er de mest nærliggende, hvilke er ligegyldige i den konkrete sammenhæng? Der er forskel på opklaringsprocessens betydning i *gådeformen*, hvor opmærksomheden ligger på at rekonstruere, hvad der faktisk er sket, og i *suspense-formen*, hvor forholdet mellem forbrydelse og opklaring udfolder sig i et langt mere intrikat forløb, hvor spændingen typisk udstrækkes og plottet tvistes gang på gang. Men det er fælles, at en opklaring skal finde sted. Når der sker forbrydelser i virkeligheden, kan vi håbe, at de bliver opklaret. I detektiv- og politifiktio er opklaringen en del af vores forventninger til genren. Hvis ikke den sker, er der muligvis tale om genrefornyelse, men sandsynligvis også om voldsomt utilfredse seere. Opklaringsprocessen rummer mange muligheder for spænding og spejling. Ikke mindst giver den de lovlydige lejlighed til at sætte sig ind i forbrydelsens element.

Hvordan udvikler billedet af politimanden sig gennem det 20. århundrede?

Det er ikke muligt at dække den samlede udvikling af det omfangsrige stof i denne sammenhæng, så jeg må nøjes med at foretage nogle punktnedslag. Her skelner jeg mellem humoristiske fremstillinger og mere realistiske og gør mest ud af det sidste.

Filmen i 1930'ernes lystspil

Filmmediet spiller en stor rolle for populærkulturen i 1930'erne. Filmen var domineret af lystspil i denne periode, hvor der ikke var offentlige støtteordninger, og filmen skulle klare sig på markedsvilkår. Her er en oplagt repræsentant *Panserbasse* 1936, instrueret af Alice O'Fredricks og Lau Lauritzen, med Ib

Schønberg i rollen som politibetjent, børneven og frier. Han giver et positivt billede af politibetjenten som den venlige, humoristiske og retfærdige politimand, der ordner tingene med en snak og et smil. Den positive holdning understøttes af handlingen i lystspillet, der naturligvis har en lykkelig slutning.⁴

⁴ Programmet, der ligger på DFI's hjemmeside, giver et godt indtryk af datidens markedsføring, se http://video.dfi.dk/nationalfilmografien/16110/filmprogram/Panserbasse_16110_filmprogram.pdf

Billedet af politiet, der baner vej for de små børn, finder senere en anden udformning i Viggo Vagnbys kendte plakat af politibetjenten, der stopper trafikken, så andemor med ællinger kan passere, "Wonderful Copenhagen" fra 1953/57 (se <https://permild-rosengreen.dk/shop/168-retro-plakater/5130-vagnby-viggo-a---wonderful-copenhagen/>).

Parodi og karikatur i 1960'erne og 1970'erne

Det er netop dette billede af det kompetente politi med socialt sindelag, der grundigt parodieres i Olsenbande-filmene 1968-1998. Her er det småforbryderne, der løber med sympatien. Når retfærdigheden sker fyldest, er det sjældent politiets skyld. Det begynder i de første to *Olsen-banden* (1968) med Poul Reichardt, der spiller rollen som lidt latterlig politichef. Den emsige og superklodsede kriminalassistent Mortensen spilles i de to første film af Peter Steen. Fra film nr. 5, "Olsen-banden går amok" (1973) erstatter den skiftevis koleriske og deprimerede kriminalassistent Jensen, spillet af Aksel Strøbye, ham. Aksel Strøbye spiller over for Ole Ernst som kriminalbetjent Holm, der repræsenterer den mere jordbundne type, der gerne vil gøre det godt, men ikke kan komme til det.

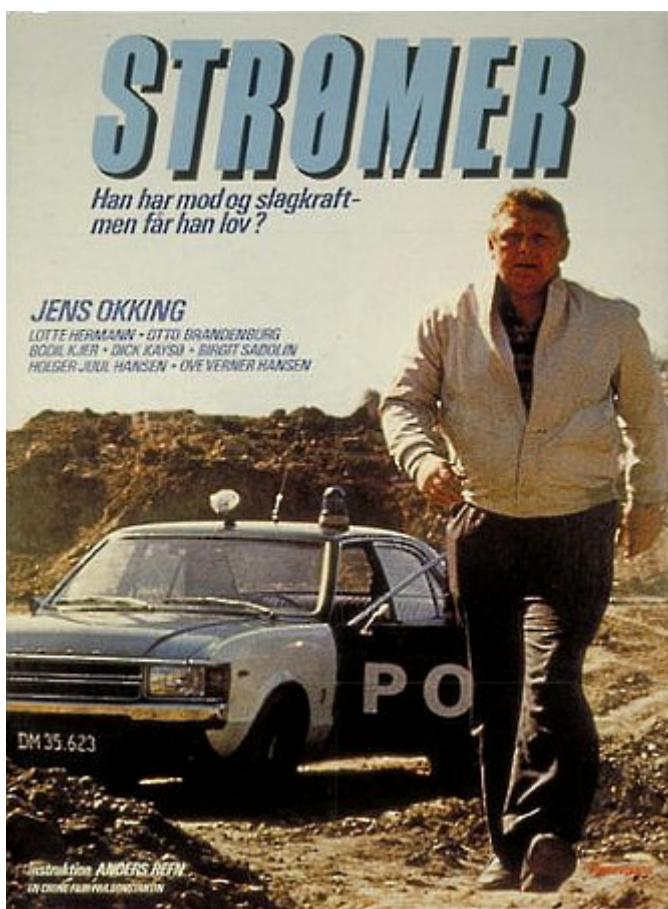
Realismetraditionens tv-krimier

Lad os vende tilbage til den realisme-tradition, der blev grundlagt hos Palle Rosenkrantz. En anden form for krimi blomstrede nemlig op samtidig med Olsenbandefilmene, først og fremmest i samtidens populære medie – fjernsynet. Den første danske egentlige politiserie, *En by i provinsen* 1-17, 1977-80, var til en vis grad inspireret af den næsten lige så populære amerikanske *McCloud*, omflyttet til den fiktive, men meget genkendelige danske provinsby Svanbjerg. Byen er forsynet med både politistation, kro og socialrådgiver. Allerede fra begyndelsen spiller provinsen som sted en vigtig rolle.

I *En by i provinsen* foregår der et sammenstød mellem provins og storby, udspillet gennem forholdet mellem den lokale kriminalassistent Samuelson og kriminalinspektør Eriksen, der kommer fra København. Her er pointen, at de to

parter *gensidigt har brug for hinanden*. Trods forskelle i rang og sprog udgør de et glimrende makkerpar. Logisk nok er det derfor også politifolkenes karakterer, der står i fokus nok så meget som plottet. Genren betoner sædeskildring, herunder i politikorpset, i lige så høj grad som forbrydelse og opklaring.

Det tekstforfatterhold, der udviklede sig før og under *En by i provinsen*, fik stor betydning for senere udformninger af dansk kriminalfiktion, både i romanform, som film og som tv-føljeton. Navnene er Leif Panduro, Johannes Møllehave, Poul-Henrik Trampe, Poul Ørum og Anders Bodelsen. Også rollebesætningen fik en vis betydning. Jens Okking var så overbevisende i rollen som Samuelson, at han ubesværet, med stadig større pondus fysisk og psykisk, gik videre til hovedrollen i Anders Refns film *Strømer* 1976. Tilsvarende fortsatte Henning Moritzen, der spillede Eriksen i *En by i provinsen*, som stationsleder i *Station 13*.

Blandt tekstforfatterne havde Leif Panduro som idémand en særlig betydning. Panduro havde blik for såvel psykologisk som social realisme, og det brugte han til at levere en diagnose af 1960'ernes og 70'ernes problemer med at orientere sig i samliv og samfund. Det skete i flere genrer, også i kriminalføljetoner. I det hele taget var denne gruppe forfattere med til at nedbryde skellene mellem elitære og populære genrer og medier. Leif Panduros første kriminalføljeton som manuskriptforfatter var *Ka' De li' østers?* fra 1967. Den blev fulgt op af *Smuglerne* 1971 og den dansk-svenske samproduktion *Strandvaskeren* 1978, der begge havde et kritisk sigte: 'de store', bagmændene, går fri, mens 'de små' – almindelige mennesker og småforbrydere – må betale forbrydelsens pris som henholdsvis ofre og indsatte i fængslerne. Dette tema blev også centralt i 1980'erne, i privatdetektivføljetonen *Anthonsen*, 1984-85, og politiføljetonen *Een gang strømmer...* 1987, mens det provinsielle tema videreførtes både i *Anthonsen* og i politiserien *Rejseholdet* 1983 og 1985.

TV 2's *Strisser på Samsø* 1997-98 betegnede stationens første store krimisatsning. Den satte en handlekraftig, humoristisk og menneskelig politimand ind som frontfigur og placerede dermed den retspolitiske diskussion, som DR-traditionen havde rejst, på et jordnært niveau. Der var klart nok et skær af 'ikke mere vrøvl' over den. Men det blev formildet af politimandens indre konflikter og det ironiske i at vælge netop en fredelig ø som Samsø som forbrydelsens sted. Serien fornyede de velkendte temaer og synsvinkler fra tidligere danske produktioner – nærhedstemaet, forholdet mellem store og små fisk, den enlige opdager. Og så blandede den en gennemgående familie-, kærligheds- og udviklingshistorie ind i de forskellige episodeplot, noget, der blev populært i 00'erne.

Rejseholdet 2000-2004 udmærkede sig ved at tage udgangspunkt i virkelighedens forbrydelser og lægge vægt på location. Seriens hovedforfatter Peter Thorsboe sagde om dens virkeligheds tilknytning: "Serien har aldrig været tænkt som dokudrama, men fiktion inspireret af virkelige historier. I den forbindelse blev både ofre, vidner, gerningsmænd og gerningssted fortolket med kunstnerisk frihed. Når

vi valgte at lade episode to og tre udspille sig i Horsens, var det, fordi det var en location, der passede perfekt til historien.” Seriens præmis var den berømte: ”Man jager et bæst og finder et menneske”, og dermed lod serien forstå, at det ikke altid var nemt at være den, der jagede og fandt.

Det var perspektiver, der pegede fremad mod de næste tv-krimier, ligeledes skrevet af Peter Thorsboe, der allerede fra *Rejseholdet* havde inddraget Mai Brostrøm som hovedforfatter – *Ørnen* (2004-2006), *Livvagterne* (2009-2010), og sidst den transnationale *The Team* (2015). Forfatterne opfattede selv de første tre serier som en trilogi, hvor *Rejseholdet* tematiserede forbrydelser i nære relationer, mens *Ørnen* handlede om forbrydelse som profession og *Livvagterne* stillede skarpt på forbrydelse, der reducerer menneskeliv til symboler.

Betyder populærkulturens billeder så noget?

De fleste kan skelne mellem virkelighed og fiktion. Alligevel påvirkes vi af populærkulturens billeder. De er med til at bestemme vore forestillinger, og vi bruger dem i daglig tale, fx en "ren Sherlock Holmes" om den superintelligente efterforskertype eller en "Dirty Harry" som betegnelse for den intuitive, autonome betjent, der har (lidt for) hurtigt til handling. De medieskabte billeder lagrer sig i vores hukommelse og bliver en del af det beredskab, som vi betragter virkeligheden igennem. Derfor er svaret ja. Populærkulturens billeder betyder noget – men langt fra alt.